

REVISTA DE CATALUNYA. TEXTOS QUE FEREN HISTÒRIA

JOSEP MARIA CASASÚS

Catedràtic de Periodisme a la Universitat Pompeu Fabra
Institut d'Estudis Catalans

RESUM

Nota sobre el contingut de tres articles d'especial rellevància publicats a la *Revista de Catalunya* per Nicolau d'Olwer, Ferran Soldevila i Andreu Avel·lí Artís.

PARAULES CLAU

Revista de Catalunya, Nicolau d'Olwer, Ferran Soldevila, Andreu Avel·lí Artís, articles importants.

Revista de Catalunya. Texts that made history

ABSTRACT

Text on the content of three particularly relevant articles published in the *Revista de Catalunya* by Nicolau d'Olwer, Ferran Soldevila and Andreu Avel·lí Artís.

KEYWORDS

Revista de Catalunya, Nicolau d'Olwer, Ferran Soldevila, Andreu Avel·lí Artís, important articles.

Em centraré en tres peces periodístiques de la *Revista de Catalunya* de l'any 1938, en plena guerra espanyola. Es tracta de dos articles i d'una crònica excepcionals: l'article «Un altre front», de Lluís Nicolau d'Olwer, número de gener de 1938; l'article «Fe en Catalunya», de Ferran Soldevila, número de març de

1938; i la crònica de la secció «L'accent de Barcelona», d'Andreu Avel·lí Artís (*Sempronio*) corresponent al número de juny de 1938.

Són tres models de treball periodístics per a moments de crisi.

La història serveix per trobar referents del passat que ens siguin útils ara en temps de crisi, també, diferent però a la de la guerra espanyola.

I. L'ARTICLE DE LLUÍS NICOLAU D'OLWER

La publicació de la *Revista de Catalunya*, amb textos d'altíssima qualitat, durant tot l'any 1938, en plena Guerra Civil i quan la cursa dels esdeveniments bèl·lics ja feia augurar un final infaust per a la causa republicana, ha estat una de les proeses periodístiques més admirables de la històrica catalana recent.

La *Revista de Catalunya* havia estat fundada l'any 1924 per Antoni Rovira i Virgili. La seva publicació quedà interrompuda com a conseqüència del fracàs del Sis d'octubre de 1934.

No tornà a sortir fins al mes de gener de 1938, amb el suport, llavors, de la Institució de les Lletres Catalanes. Era un gest de resistència a favor de la cultura catalana, aleshores també amenaçada en la zona republicana, dominada per l'espanyolisme, que havia tret pit davant una Catalunya deprimida.

La direcció de la nova etapa d'aquest periòdic anà a càrrec d'un comitè integrat pels dos directors anteriors de la publicació, el fundador Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila, i el professor Jaume Serra i Hunter.

L'article que obria el primer número d'aquesta nova època del prestigiós periòdic duia per títol «Un altre front» i anava signat per Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961), eminent historiador i hel·lenista, polític i periodista, que des de 1936 era governador del Banc d'Espanya, entitat que en aquells moments, i per exigències de la guerra, havia instal·lat la seva seu central a Barcelona.

Aquesta peça periodística de Nicolau d'Olwer que encapçalava el número 82 de l'any x de *Revista de Catalunya*, corresponent al mes de gener de 1938, era una mena de proclama editorial sobre l'esperit i els propòsits de la represa de la publicació en aquelles circumstàncies extraordinàries.

És un text que, en certa manera, formula una petita doctrina sobre la funció del periodisme en una guerra com aquella: compromís amb la situació, malgrat no ser una «revista de guerra»; servei a la causa de Catalunya i de la llibertat; portaveu solidari i no partidista; qualitat i to en els escrits; continguts culturals i de pensament; i exclusió de l'especialització, però també del «pur reportatge».

Ultra l'article-pòrtic de Nicolau d'Olwer, trobem en aquell primer número articles de Rovira i Virgili, Serra Hunter i Maurici Serrahima, poemes de Carles Riba, un conte de Mercè Rodoreda i cròniques i crítiques d'Andreu Avel·lí Artís (conegut més tard amb el pseudònim *Sempronio*), Ferran Soldevila, Fermí Vergés, Sebastià Gasch, Joan Sacs, Jaume Bofill i Ferro, Domènec Guansé, Lluís Montanyà i Pau Vila.

La lectura atenta i comparada de molts documents de la premsa d'aquell període ens fa palès que el periodisme de guerra a Catalunya no era pas monolític ni mesell.

No es pot dir que els periòdics acceptessin en bloc tot el que es feia a la zona republicana.

En aquest article inicial, Nicolau d'Olwer esmentava «el contracop dels que aprofitaren la guerra per a una revolució partidista» i «la depredació sistemàtica de l'economia i del patrimoni espiritual» de Catalunya com dues de les dissorts de la República democràtica.

La crítica envers els excessos de determinats sectors revolucionaris formava part, doncs, dels principis editorials de la nova publicació.

Fou un encert que el pòrtic de la tercera època de *Revista de Catalunya* anés signat per un periodista tan eminent.

Era un bon averany, si més no des de la perspectiva periodística.

Gràcies a les figures respectades que encapçalaven aquella ambiciosa operació, i gràcies també, no cal dir-ho, a l'esforç del redactor en cap, Armand Obiols, la *Revista de Catalunya* d'aquell any de guerra ha esdevingut un exemple de la força que és capaç de mantenir la dèria professional al servei d'una causa solidària i patriòtica.

Els propòsits inicials que havia exposat Nicolau en aquell primer article es mantingueren en les circumstàncies hostils d'una Catalunya flagel·lada per tants mesos de guerra.

2. L'ARTICLE DE FERRAN SOLDEVILA

La periodística de Ferran Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1894-1971) és molt menys coneguda, tanmateix, que la seva obra com a historiador, erudit i escriptor polifacètic. Si sobre aquestes facetes de l'autor esmentat ha planat tostemps un oblit inexplicable, no cal dir que el seu periodisme encara és més ignorat, tot i que fou un dels més acurats, entenimentat però vehement, de la

seva generació. Ferran Soldevila va conrear un periodisme d'idees a la manera francesa. És un periodisme que conjumina el gust literari i la intenció política, recolzada en el seu cas per uns extraordinaris coneixements històrics. Fou un dels darrers clàssics catalans d'un periodisme doctrinal, l'hegemonia del qual s'esmunyia ja en la seva època. Si Ferran Soldevila hagués escrit més per als diaris, circumstància que hauria engrandit la seva influència social, caldria situar-lo en la nòmina dels grans articulistes d'orientació, aquells que, en etapes successives de la història catalana, maldaren per ensenyar i guiar als seus lectors, com fou el cas de Mañé i Flaquer i de Gaziell.

Ferran Soldevila va escriure centenars d'articles per al diari *La Publicitat* (des de 1920 fins a 1938), per al setmanari *Mirador* i per a la revista *D'Ací d'Allà*, que durant la seva millor etapa va dirigir el seu germà, l'eminent periodista Carles Soldevila. Però també va col·laborar en iniciatives d'alta divulgació, com la publicació bimestral *Estudis Universitaris Catalans*, i amb empreses més efímeres o menors, com l'almanac *Anuari dels Catalans* (1923) i el butlletí *Nostra Parla* (1923), editat a Maó (Menorca), on ell exercí com a bibliotecari i arxiver, un cos al qual va accedir per oposició després de doctorar-se en Lletres.

Durant la postguerra, Ferran Soldevila encara va col·laborar en iniciatives decisives de la represa catalana, com la revista *Serra d'Or* i com la breu experiència de *Curial* (1949-1950). La seva vocació de divulgador de temes històrics, que tan bé simultaniejava amb la seva tasca erudita, el va menar també en aquest període a escriure per al setmanari *Cataluña Exprés* (1961) i per a tota publicació que li demanés unes ratlles seves, com fou el cas, l'any 1948, de la publicació anual *Setmana Santa*, editada per la Congregació de la Puríssima Sang, de Ripoll.

Un tret singular del Ferran Soldevila periodista fou la seva projecció exterior, primerenca i alhora longeva. Amb el pseudònim *E. V.* va col·laborar des de 1925 fins a 1960 en el *Bulletin of Spanish Studies*. I amb el pseudònim *A. K.* escrigué articles polítics per al prestigiós *Journal de Genève* entre 1926 i 1938. Una experiència internacional facilitada pel seu tarannà cosmopolita i per un excepcional domini d'idiomes.

La dimensió periodística de Ferran Soldevila, però, estigué estretament i llargament vinculada a diverses etapes històriques d'una publicació de tant prestigi i influència intel·lectuals com fou la *Revista de Catalunya*. En el primer número d'aquest periòdic ja va aparèixer un article de Ferran Soldevila intítulat «L'esperit bel·licós». Durant el bienni 1930-1931, després de col·laborar

assíduament amb estudis històrics fonamentals, esdevingué director de la publicació en una de les etapes més innovadores. Soldevila va reeixir a adaptar el tractament de noves àrees d'interès cultural a les exigències d'una revista d'alta divulgació. Sota la seva direcció, la *Revista de Catalunya* incorporà la crònica de cinema, a càrrec de Guillem Díaz-Plaja i de Jeroni Moragues, i la de música, a càrrec de Baltasar Samper.

L'any 1938, quan hom afrontà coratjosament el repte de posar al carrer un altre cop la *Revista de Catalunya* malgrat les condicions adverses de la guerra, Ferran Soldevila compartí les tasques de direcció amb Antoni Rovira i Virgili i Jaume Serra Húnter. Un cop acabada la Guerra Civil, Ferran Soldevila també col·laborà en les dues repeses que intentaren mantenir aquesta revista a l'exili: la de París, l'any 1939, i la de São Paulo, l'any 1956.

El periodisme de Ferran Soldevila és indestriable de la vida de la *Revista de Catalunya* i, encara que no tant, de *La Publicitat*; de la mateixa manera que el periodisme del seu germà Carles és indestriable del *D'Ací d'Allà* de la seva millor època, i de gairebé tota *La Publicitat* liberal i catalanitzada. Però, ultra la seva tasca com a director en dues etapes diverses i la seva col·laboració habitual amb escrits de divulgació històrica, l'aportació més memorable que va fer Ferran Soldevila a la *Revista de Catalunya* fou l'article intítulat «Fe en Catalunya» que va incloure, signat amb el seu nom, en el número de març del 1938.

«Fe en Catalunya» és una peça periodística que va causar un fort impacte en aquelles circumstàncies tan esquerpes i tan crítiques. Si hem de jutjar per l'esment que en fan molts dels seus contemporanis i per la petja que va deixar en els lectors més joves, aquest article de Ferran Soldevila és un dels escrits que tingueren una recepció més positiva en aquells anys de la Guerra Civil. Però la seva fama no era immerescuda, tanmateix. L'estil de l'article, la seva arquitectura i la seva argumentació expliquen l'eficàcia receptiva assolida. I encara més les idees de fons que va transmetre als lectors en una situació tan delicada com era la d'inici de la darrera etapa de la Guerra Civil.

L'estil i la composició d'aquesta peça de Ferran Soldevila evoquen encara la vella tradició d'eloqüència periodística que manllevava molts recursos a l'oratoria parlamentària i forense. També presenta el defecte d'algunes reiteracions evitables i d'algunes paraules repetides de manera injustificada. Però cal tenir en compte que Ferran Soldevila, tot i no ser periodista d'ofici, escrivia els articles a raig de ploma, de manera improvisada, sobre qualsevol paper (moltes vegades al dors d'un full ja usat), i mentre durava un viatge en tramvia. Aquestes con-

dicions de treball, habituals en la feina dels periodistes, no lleven pas cap mèrit a l'escrit des del punt de vista de la periodística. Ben bé al contrari: obliguen a disculpar-ne vacil·lacions i mancances. Malgrat la filiació oratòria de la fórmula d'argumentació, i malgrat aquestes llicències formals periodístiques, «Fe en Catalunya» serva els bons trets personals de la millor prosa de Ferran Soldevila: precisió, claredat, agudeses i rigor.

L'estructura del text de «Fe en Catalunya» fou concebuda, per altra banda, amb el propòsit de remoure les consciències en un moment històric transcendent. D'acord amb la preceptiva retòrica clàssica, l'exordi al·ludeix al punyent desencís de molts catalans en les primeres mesades de revolució i de guerra en comprovar la «impunitat en què el poder públic, inerme i esporuguit, arribà a deixar les manifestacions de bandidatge». Els assassinats i les destruccions perpetrades a la rereguarda republicana a la primeria de la guerra a Catalunya eren encara un tema altament compromès, tot i que un any abans ja havien estat denunciats coratjosament pel periodista Josep Maria Lladó, des del diari *La Humanitat*, i pels ninots i acudits de Pere Calders (*Kalders*) a *L'Esquella de la Torratxa*, entre d'altres.

Ferran Soldevila, però, mena la seva argumentació en una doble direcció, que desplega en la segona part de la peça. Per una banda, adreça una crida contra el derrotisme i el renunciament a les conviccions catalanes. Sembla una crida adreçada a la classe mitjana republicana i catalanista. En aquest sentit, i salvant totes les distàncies, aquesta peroració de Ferran Soldevila presenta unes certes ressonàncies del Joan Maragall de «La ciutat del perdó». Soldevila condemnava el caos intern a la Catalunya republicana durant els primers mesos de guerra, blasmava implícitament la violència de l'onada revolucionària, però es dolia també d'aquells catalans que havien abdicat de la seva fe en la força dels valors democràtics i de civilitat de Catalunya i havien deixat el camp lliure als violents i als oportunistes.

La darrera part d'aquesta peça antològica de Ferran Soldevila conté unes observacions, que esdevingueren profètiques, respecte a l'avenir de Catalunya fos quina fos la solució de la Guerra Civil. Soldevila assumí en aquest article la funció d'oracle que caracteritza els grans autors de l'anomenat periodisme d'orientació. Segons ell, en cas d'una victòria dels nacionalistes espanyols l'ànima de Catalunya tornarà a resplendir i a expandir-se després d'un període més o menys llarg d'enfosquiment. L'acompliment de la profecia ha contribuït decisivament a convertir aquell article agosarat i revulsiu en un document periodístic antològic i memorable.

3. LA CRÒNICA D'ANDREU AVEL·LÍ ARTÍS

Les notes breus, afinades, amables i intencionades d'Andreu Avel·lí Artís (1908-2009) –més conegut en la postguerra pel pseudònim *Sempronio*– a la *Revista de Catalunya* de l'any 38 són un model de crònica social ciutadana amb la qual l'autor tractava, discretament, d'infondre coratge cívic, emprant un to serè, cordial, i triant fets de la normalitat quotidiana i cultural en una ciutat que perdia l'esma, engolida pel remolí de la violència, de la fam i de la desesperança.

En l'Andreu Avel·lí Artís de la secció «L'accent de Barcelona» que publicà *Revista de Catalunya* l'any 1938 hi ha una sensibilitat especial per la petita actualitat immediata, una sensibilitat que no tenien encara els nostres primers grans periodistes moderns de la generació que en el anys trenta arribava a la maduresa, com fou el cas de Josep Pla.

Una mostra d'aquest estil de periodisme són les notes publicades per Artís en «L'accent de Barcelona» corresponent al mes de juny de 1938.

És un aplec d'observacions molt variades sobre persones (la lectura de la tesi doctoral de Carles Riba, una semblança breu d'Agustí Duran i Sempere, un apunt sobre el pas per Barcelona d'André Malraux) i sobre costums (els mariners anglesos a la Rambla; les nits fosques de la guerra; les noies emancipades).

Josep Faulí, en l'estudi introductori a l'edició en llibre feta el 1985 de la col·lecció d'aquestes cròniques d'Artís, afirmà que aquella secció a la *Revista de Catalunya* de 1938 acollia «una prosa que encara avui llegim de gust, però que no podem separar de la seva conjuntura: un any de guerra en què tot començava a anar de mal borràs...».

Hi havia en l'ambient, malgrat aquesta conjuntura asfixiant de la guerra, una voluntat de continuïtat del poble i dels intel·lectuals.

En una d'aquestes cròniques de l'Artís de la *Revista de Catalunya* que maldava per posar un accent cordial a la dura realitat del dia a dia d'un país en guerra, hi havia una glosa sobre la lectura de la tesi doctoral sobre la tragèdia *Nausica* de Joan Maragall, l'única obra teatral que escrigué el poeta i periodista de qui commemorem enguany els cent cinquanta anys del naixement i els cent de la mort.

L'ànim amb el qual el també poeta, professor i crític Carles Riba enllistí i defensà aquell treball d'alta recerca és alliçonador. Una lliçó per a temps de desencisos, desconcerts, incerteses i maltempsades. El nostre ho és en les dimensions econòmica i nacional, de cara al present i de cara al futur. Els moments viscuts per Riba encara ho eren molt més, no cal dir. Llegí en públic la tesi

davant d'un tribunal savi, a la Universitat de Barcelona, el 12 de maig de 1938, segons es va reportar en aquesta crònica d'Artís a *Revista de Catalunya*.

El periodista Andreu Avel·lí Artís i Tomàs comentà l'acte en la *Revista de Catalunya* del mes següent, amb aquestes paraules: «Temps a venir, es parlarà amb orgull dels nostres investigadors, literats, artistes que, quan tanta feina hi ha a viure, s'han imposat l'obligació de continuar pensant». La guerra no ofegava el seu compromís cultural.

Entre bombardeig i bombardeig, els cinc doctors del tribunal (un d'ells vingut de Madrid) discutiren amb Carles Riba si Maragall escrivia *sibil·la* amb una *ela* simple o geminada. Quina força de voluntat! Quina serenitat en hores molt més convulses que no pas les nostres d'ara!

Deia el cronista que la seu de la Universitat estava «esbalandrada per anteriors bombardeigs». Les bombes d'aquell dia queien sobre el port de Barcelona. Res no va pertorbar, però, la solemnitat universitària. Es mantingué una dignitat, un rigor expositiu i una severitat de formes que ara alguns malmeten en els actes acadèmics, potser per vanitat, o per amagar les seves mancances, o pel poc domini dels diversos registres formals.

Aquests tres articles de *Revista de Catalunya* als quals m'he referit reflectien el tarannà de continuïtat dels catalans malgrat l'ensulsiada. La cultura esperonava l'esperança i el coratge. També ho ha de fer ara.